

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

замовляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

Н.М. Сорочинська, О.О. Мартинюк, О.О. Гісем

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

ПІДРУЧНИК ДЛЯ 8 КЛАСУ

загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН
2016

УДК 94(075.3)
ББК 63.3я72
С 65

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України
від 10.05.2016 р. №491)

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

Яковенко Г.Г., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

Барбаш О.О., методист з навчальних дисциплін методичного кабінету управління освіти виконавчого комітету Мукачівської міської ради Закарпатської обл., вчитель вищої категорії

Бажан Т.І., вчитель Кременчуцької ЗОШ I-III ступенів №17

Сорочинська Н.М.
С 65 Всесвітня історія : підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Н.М. Сорочинська, О.О. Мартинюк, О.О. Гісем. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2016. — 304 с. : іл.

ISBN 978-966-10-4496-7

Підручник містить систематизований виклад всесвітньої історії для учнів 8-го класу. Матеріал відповідає новій програмі Міністерства освіти і науки України.

Для вчителів історії, учнів 8-х класів загальноосвітніх навчальних закладів.

УДК 94(075.3)
ББК 63.3я72

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

© Сорочинська Н.М., 2016

© Мартинюк О.О., 2016

© Гісем О.О., 2016

© Навчальна книга — Богдан, 2016

ISBN 978-966-10-4496-7

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Словничок

Тлумачення термінів і понять, що виділені жирним шрифтом у тексті параграфа.

Робота з історичними джерелами

Фрагменти різноманітних матеріалів (уривки з історичних документів, спогадів очевидців подій тощо).

Запитання та завдання

Додаткові запитання і завдання у тексті.

А тим часом в Україні...

Події, які відбувалися у той час на українських землях.

Запитання

Запитання, які наголошують на основній думці пункту параграфа.

Цікаво знати

Додаткова інформація для тих, хто хоче знати більше цікавих історичних фактів.

Постать в історії

Додаткова інформація про видатних людей.

Закріпимо знання

Питання для закріплення знань, умінь і навичок учнів, а також завдання проблемного характеру.

Висновки

Основні тези й підсумок усього матеріалу параграфа.

Підручник доповнено електронним додатком, який можна відкрити за посиланням: <http://www.bohdan-digital.com/edu>.

ЛЮБІ ДРУЗІ!

Цього навчального року ви продовжите вивчати систематичний курс все-світньої історії. Він дозволить вам сформуванати уявлення про події минулого у XVI–XVIII ст.

Надійним помічником у цьому стане підручник, який ви тримаєте в руках. Пропонуємо вам кілька порад, дотримання яких є запорукою успішної роботи з ним на уроках і вдома. Перед початком роботи з підручником необхідно ознайомитися за змістом з його структурою. Матеріал підручника об'єднано у п'ять розділів, кожен з яких містить декілька параграфів, які, в свою чергу, поділяються на пункти. У тексті ви побачите виділені слова (поняття, терміни, імена) і дати. Це означає, що на них необхідно звернути особливу увагу. Важливу роль для розуміння матеріалу мають численні ілюстрації і карти. Розглядаючи ілюстрації, обов'язково звертайте увагу на підписи до них, які пояснюють зміст зображеного. Історичні карти допоможуть вам з'ясувати, де саме відбувалися події, про які йдеться в тексті, або які зміни вони спричинили. Обов'язково опрацюйте включені до параграфів вставки з уривками історичних джерел (спогадів сучасників, документів тощо) і цікавих фактів, котрі сприятимуть повнішому осмисленню матеріалу. У тексті параграфа, після кожного пункту вміщено запитання, які покликані допомогти вам опанувати головну думку опрацьованого матеріалу. Також питання розміщені під ілюстраціями і картосхемами. Вони акцентують увагу на головному.

Після кожного параграфа подано запитання і завдання. Вони допоможуть вам зрозуміти вивчений матеріал в цілому. Закінчивши навчальну тему, ви матимете можливість підсумувати вивчений матеріал за наведеними після неї узагальнювальними запитаннями і завданнями.

Кожна тема містить одне-два практичні заняття за розглянутим матеріалом. Готуючись до них, необхідно спочатку опрацювати розміщений на його початку навчальний текст, а потім, опираючись на рекомендації вчителя, виконати завдання. Результати роботи обговорюються разом з іншими учнями на наступному уроці.

Взявши до уваги згадані поради, перегорніть цю сторінку й розпочніть знайомство з історією.

§ 1. Вступ до нової доби історії

1. Цивілізаційна спадщина середніх віків

У 7-му класі ви вивчали всесвітню історію періоду Середньовіччя, який тривав понад тисячу років і докорінно змінив життя людей. Він охоплює Велике переселення і змішання народів, хрестові походи, піднесення й занепад великих імперій, звичаї сільського життя та бурхливий розквіт міст. Цей час породив криваві війни й періоди мирної праці, великих святих і вогнища інквізиції, вивідні винаходи й переслідування вільнодумців.

За десять століть склалося нове суспільство, повністю змінився вигляд Європи та Азії. Навіть звичний для наших сучасників розподіл Європи на Західну і Східну відбувся вже тоді.

У середні віки в основному сформувалися основні сучасні цивілізації: християнська, арабо-мусульманська, індійська і китайсько-далекосхідна. Саме в середні віки Європа стала Європою, були закладені підвалини швидкого розвитку континенту в наступні епохи. Саме тоді зародилися сучасні провідні європейські держави. Викристалізувалися ідеї держави, свободи і прав людини, парламентаризму.

Заступивши язичництво, поширилося християнство — сила, яка об'єднувала Європу.

Виник і перетворився на одну зі світових релігій іслам. Однак, на відміну від християнства, він не став єдиною релігією Сходу, а існував поряд з індуїзмом, конфуціанством тощо. Тому східні суспільства помітніше відрізнялися одне від одного, ніж європейські.

У середні віки відбувся поступ у розвитку господарства. Розширилась площа оброблюваної землі. Досконалішими стали знаряддя праці у землеробстві.

Багато міст, що тепер існують, з'явилися саме в середні віки. Розвиток міського життя дав великий поштовх розвитку господарства і культури. Саме у містах формувалися нові відносини наступної епохи.

З часів Середньовіччя люди користуються багатьма предметами домашнього вжитку: порцеляновим посудом, дзеркалами, виделками, милом, окулярами тощо.

Вперше на вежах міських ратуш були встановлені механічні годинники. Завдяки технічним винаходам (особливо верхньобійному водяному колесу) не лише

м'язи людей і тварин стали надавати руху різноманітним верстатам і обладнанням. Це, у свою чергу, поліпшило працю ремісників.

Для розвитку воєнної справи революційним стає винахід і поширення пороху і гармат.

Революційні зміни сталися у сфері поширення інформації: з'явилися друковані книги, газети.

Рушіями розвитку освіти стали університети. А європейські вчені почали задумуватися не лише над догмами християнського вчення.

Великий поступ було зроблено й у мистецтві. До сьогодні багато міст Європи прикрашають споруди, зведені у середні віки. Вони не лише є окрасою, а й використовуються за своїм прямим призначенням.

Безсумнівно, середньовічний Схід був іншим, ніж Захід. Тут було іншим життя людей, окремих країн. Проте на Сході рівень життя був вищим. Але водночас було і спільне. Це релігії, які об'єднували різні світи. Основою господарства вважалося сільське господарство, в якому головним виробником був селянин-власник. На приблизно однаковому рівні був розвиток техніки. Велику роль у житті Сходу відігравала сільська община, на Заході — це індивід. Схід не знав васальних відносин, натомість широко розповсюдженою була деспотична влада правителя. На Заході були більш розвинуті приватновласницькі відносини, а на Сході — державна власність.

Середньовічне суспільство виявило здатність постійно вдосконалюватися, знаходити нові форми розвитку. Воно засвідчило потяг до активності та прагнення розширити свої життєві горизонти.

Пригадаємо основні віхи цього розвитку, розглянувши і проаналізувавши малюнки.

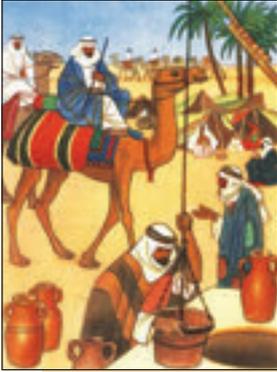
1. Падіння якої імперії відображено на картинах?
2. Що призвело до такого результату?

1. Так художник XIX ст. зобразив коронацію Папою Римським Карла Великого.
2. Коли сталася ця подія?
3. Які вона мала наслідки?

Що дає підстави стверджувати, що на малюнку зображено подію з історії Візантійської імперії?

1. Життя якого регіону світу зображено на малюнках?
2. Які основні заняття населення відображено?
3. Появу якої світової релігії відображає малюнок праворуч?

1. Що зображено на малюнку?
2. Складіть розповідь-опис про цю подію.

1. Які події ілюструють ці малюнки?
2. Коли вони відбувалися?
3. Які були їхні результати і наслідки?

Які основні ознаки середньовічного міста відображено на малюнку?

1. Про події якої війни розповідають ці малюнки?
2. Які ключові події цієї війни?
3. Які наслідки війни?

1. Ілюстрацією яких подій і явища можуть слугувати зображені малюнки?
2. Коли вони відбувалися?
3. Які їхні результати?

1. Завоювання якого міста відображають картини?
2. Коли сталася ця подія?
3. З ім'ям якого правителя вона пов'язана?

2. Нова доба всесвітньої історії

У 8-му класі ви розпочнете вивчення нової історії. Умовно її можна поділити на дві частини. Першу називають раннім Новим часом (кінець XV — перша половина XVII ст.). Визначальними для цієї доби подіями стали Великі географічні відкриття, Відродження, Реформація і Контрреформація. Друга ознайомить вас з першою частиною Нового часу (друга половина XVII — кінець XVIII ст.), яка пройшла під знаком Просвітництва.

Історія Нового часу — період всесвітньої історії між історією середніх віків та історією Новітнього часу. Термін «новий час» запровадили у XV ст. італійські мислителі, протиставляючи цим себе попередній добі історії «середніх віків». Вони стверджували, що в історії Європи розпочалася нова доба.

Періодизація всесвітньої історії

Назва періоду	Хронологічні межі
Історія первісного суспільства	від появи людини на Землі — 3 тис. р. до н. е.
Історія Стародавнього світу	3 тис. років до н. е. — 476 р.
Історія Середніх віків	476–1492 рр.
Історія Нового часу	I період: 1492–1789 рр. II період: 1789–1914 рр.
Історія Новітнього часу	1914 р. — до сьогодні

Серед істориків Європи та США період XVI–XVIII ст. зазвичай називають **ранньомодерною добою** — добою, що стала початком для формування сучасного, «модерного» світу. Тому європейські історики головну увагу звертають на зміни у мисленні людей, що спричинило поширення нового антропоцентричного світогляду (людина є основною цінністю) і формування засад критичного мислення (все піддається сумніву). Ці зміни дозволили вірити, що не якісь вищі сили визначили все наперед і від людини нічого не залежить, а що вона сама здатна змінювати світ. Це зумовило розвиток науки і техніки, появу численних нових відкриттів, зміни у структурі суспільства і політичній думці. Найбільш впливовою верствою суспільства стала найпідприємливіша — міщани. Так почали розвиватись капіталістичні відносини. Водночас формувались розуміння нації спільності людей залежно не від їхнього походження, а через спільність мови, традицій, минулого.

Попри різні підходи до розуміння періоду, котрий ми будемо вивчати, відліком для нового періоду стали Великі географічні відкриття. Вони були поштовхом до далекосяжних зрушень. Тисячі людей із європейських країн вирушили на нові землі в пошуках багатства і слави, нових територій. Так, завдяки Великим географічним відкриттям західноєвропейська цивілізація вийшла за межі Європи, поширивши свій вплив на Америку, Африку та Азію, суттєво змінивши життя народів, що потрапили в межі її дій. Значно змінилося й життя самої Європи.

Суттєві зрушення у світогляді людей започаткувало Відродження. У цей час формувалося усвідомлення того, що людина є найвищою цінністю, має право на всебічний гармонійний розвиток і реалізацію своїх можливостей.

Католицька церква, яка була основою старого європейського суспільства, дедалі більше ставала перепоною на шляху формування нових порядків. Відчутного удару їй завдали Великі географічні відкриття, внаслідок яких було поставлено під сумнів істинність поглядів на побудову світу, поширюваних церквою. Людство вперше зрозуміло, що світ не закінчується на березі моря чи океану. За цими океанами є континенти, на яких також живуть люди, і всі вони є представниками єдиної спільноти на планеті. Рух за переосмислення ролі католицької церкви в суспільстві назвали Реформацією (про зміст зрушень, які відбувалися у Європі внаслідок Великих географічних відкриттів, розгортання Відродження і Реформації, ви дізнаєтеся, коли вивчите відповідні теми).

Прибуття європейців в Америку

Старе суспільство, що базувалося на традиціях і звичаях, поступово руйнувалося, дедалі більша кількість представників нової європейської цивілізації почала керуватися здоровим глуздом і власним розумом.

Відбувалися зміни і в державному устрої країн Європи: станова монархію заступала абсолютна. Абсолютизм став тією формою державного устрою, яка більше відповідала інтересам нових соціальних верств. Одночасно серед людей визрівало розуміння того, що влада має служити суспільству, захищати інтереси і права кожної особистості. Народи дедалі глибше усвідомлювали свою національну приналежність. Стало зрозумілим, що створити найкращі умови для розвитку своєї нації можна лише у власній державі.

Основними центрами формування нового суспільства були країни Західної Європи — Італія, Англія, Нідерланди, Франція, Німеччина. Саме там народжувалися нові ідеали й суспільно-політичні рухи, змінювалися форми державного устрою, складалися ринкові відносини та з'являлися нові соціальні верстви. Руйнувалися старі традиційні суспільства, що ґрунтувалися на натуральному аграрно-ремісничому господарстві.

Ідеї Просвітництва, які виникли в другій половині XVII ст. в Англії, символізували початок нового періоду європейської історії. Він став добою тріумфу розуму і думки людини. У цей час набули поширення погляди, спрямовані проти абсолютизму, проголошувалася необхідність забезпечення державою кожній людині свободи віросповідання, рівних громадянських і політичних свобод.

Розвиток країн Сходу наприкінці XV — у XVIII ст. відбувався інакше, ніж у Європі. Тут, як і раніше, зберігалися аграрно-ремісничі суспільства, тому тамтешні цивілізації країн учені називають традиційними. У ті часи посилювався тиск новоєвропейської цивілізації на країни Сходу. Останні, не маючи змоги витримати його, перетворилися на залежні від Заходу країни.

Отже, історична доба кінця XV–XVIII ст. стала для країн Заходу періодом формування і становлення нової європейської цивілізації, що динамічно розвивалась, а для країн Сходу — часом уповільнення темпів розвитку, збереження традиційних аграрно-ремісничих цивілізацій.

3. Історичні джерела

Пізнання минулого, як вам уже відомо, відбувається на основі вивчення й аналізу дослідниками історичних джерел.

! **Історичні джерела** — все створене в процесі діяльності людини, збережене до наших днів, що дозволяє вивчати минуле людського суспільства і відображає його історичний розвиток.

Досліджуючи їх, учені дізнаються про те, яким було життя людей у різні історичні періоди. Історичні джерела прийнято поділяти на такі типи: речові, усні,

писемні, мовні, етнографічні, фото- і кінодокументи. Натомість слід зауважити, що окремі джерела можуть відразу належати до декількох типів. Так, наприклад, писемне джерело може бути одночасно і мовним (передавати особливості мови), і речовим (книга, напис на речі), і етнографічним. Все залежить від дослідження, яке їх використовує.

Кожне окреме джерело відображає лише певну грань минулого і містить обмежений обсяг історичної інформації. Оскільки творцями всіх пам'яток минулого були люди, історичні джерела відображають їхнє бачення і сприйняття подій. Історичне джерело є свідченням минулого, тож, як і будь-який свідок, щось недовоговорює, про щось не знає, іноді просто вводить в оману. Внаслідок цього повну картину життя людей у певний період можна відтворити лише способом поєднання і порівняння інформації з різних історичних джерел, їхнього критичного аналізу. Завдання історика — так поставити питання до джерела, щоб більше дізнатися і водночас не стати жертвою обману.

Основними історичними джерелами, за якими вчені досліджують ранній новий час історії України, залишаються речові, писемні, усні, мовні та етнографічні.

Водночас, порівняно з попередньою добою, помітно зростає кількість писемних джерел. Саме вони стають головними свідками епохи. З невеликою їх часткою ви зможете познайомитися на сторінках підручника.

4. Як працювати з підручником

Перш ніж розпочати роботу з підручником, необхідно ознайомитися з його змістом і структурою. Матеріал видання об'єднано в шість розділів, кожен з яких містить від двох до семи параграфів, що, своєю чергою, поділяються на декілька пунктів. У тексті ви побачите слова і дати, виділені жирним шрифтом. Це означає, що на них необхідно звернути особливу увагу. Ви вже знаєте з попереднього класу, що історія, як і будь-яка інша наука, має власну термінологію, котру необхідно розуміти. Підручник містить дати основних подій, визначення понять і термінів, інформацію про видатних історичних діячів. Працюючи на заняттях і вдома, необхідно обов'язково перевіряти себе, щоб переконатися, чи правильно ви запам'ятали хронологію подій, імена осіб, нові поняття і терміни.

Важливу роль для розуміння матеріалу виконують наведені в підручнику документи, ілюстрації, карти і схеми, питання і завдання до них. Працюючи з відповідним параграфом, необхідно прочитати внесений до нього документ і відповіді на поставлені запитання. Розглядаючи ілюстрації, обов'язково звертайте увагу на підписи, які пояснюють зміст зображеного. Схема розкриє вам зв'язки між складовими певного історичного явища, пояснить його особливості тощо.

Робота з історичною картою дозволить з'ясувати, де саме відбувалися події, про які йдеться в тексті, або які зміни вони спричинили.

Після кожного параграфа подано запитання і завдання. Також уточнювальні запитання вміщено після кожного пункту параграфа, які акцентують увагу на головному в його змісті.

Завершивши навчальну тему, ви матимете можливість підсумувати вивчений матеріал за наведеними після неї узагальнювальними завданнями. Тестові завдання до теми допоможуть вам здійснити самоперевірку рівня своїх знань за її матеріалом.

Для того щоб вам було зручніше працювати з підручником, необхідно звертати увагу на розміщені на його сторінках позначки та їхнє значення.

Висновки

У 8-му класі ви опануєте новий період всесвітньої історії, що охоплює події від кінця XV до кінця XVIII ст.

Ви розпочинаєте вивчення нової історії та ознайомитеся з подіями раннього Нового часу і Нового часу, або Ранньомодерної доби.

Закріпимо знання

1. Яку назву має період всесвітньої історії, що вивчається у 8-му класі?
2. Назвіть події, які вважаються визначальними для періоду, що буде вивчатися.
3. Чи поділяєте ви думку про те, що кожний із періодів всесвітньої історії був для людства новим кроком на шляху його поступального розвитку? Обґрунтуйте свою відповідь, спираючись на матеріал з історії Стародавнього світу та історії Середніх віків.

Розділ I

ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

§ 2. Причини й передумови Великих географічних відкриттів XV–XVI ст. Подорожі Х. Колумба, В. да Гами, Ф. Маґеллана

За цим параграфом ви зможете:

- визначати причини і передумови Великих географічних відкриттів;
- розповідати про подорожі Колумба, да Гами, Маґеллана та інших мореплавців;
- показувати на карті землі, відкриті мореплавцями.

Пригадайте:

1. Які уявлення про світ панували за середньовіччя?
2. Якими були життя і культура народів Індії наприкінці XV ст.?
3. Що ви знаєте про життя народів доколумбової Америки?

1. Причини й передумови Великих географічних відкриттів

Для історії Європи доба Великих географічних відкриттів стала переломною між Середніми віками та Новим часом. Саме наприкінці XV — першій половині XVI ст. поєдналися кілька чинників, які зробили Великі географічні відкриття можливими.

Наприкінці середніх віків європейська торгівля з країнами Сходу набула постійного характеру. Різноманітні східні товари — прянощі, ювелірні вироби, порцеляна, тканини тощо — стали звичними для європейців. Однак у другій половині XV ст. ситуація значно ускладнилася внаслідок підкорення турками-османами Близького Сходу. Різноманітні побори з торговельних караванів і кораблів, грабунки, піратство робили торгівлю вельми ризикованою. Щоб вберегтися від негараздів, торговці почали користуватися послугами посередників (арабів, італійців), що призводило до подорожчання товарів. Шлях до Індії через Єгипет і Червоне море повністю контролювали арабські купці, які не допускали сюди європейців. Отож купцям країн Західної та Північно-Східної Європи про далекі східні ринки годі було й мріяти.

Дедалі більше купців і моряків західноєвропейських країн замислювалися над пошуком нового морського шляху до Індії, в обхід арабів і турків.

До пошуків, як їм здавалося, казково багатій Індії європейців підштовхувала й інша причина: для розвитку торгівлі, заснування нових підприємств потрібні були

Карта Фра Мауро (1459).
Перший детальний опис
Європи, Азії, Африки

Перець і гвоздику вирощували на островах Прянощів (сучасні Молуккські острови Зондського архіпелагу) у Тихому океані. Місцеві жителі везли їх на своїх легких човнах-джонках до Малакки (сучасний Сінгапур), де продавали за мізерну ціну індійським купцям, котрі перепродували їх в Індії арабським купцям. Араби, навантаживши свої кораблі, везли прянощі через Індійський океан до Єгипту, де продавали свій дорогоцінний вантаж венеціанським та італійським купцям. І лише тоді починався шлях прянощів у Європу. Кожен посередник збільшував ціну, щоб отримати свій зиск. Не дивно, що за час мандрівки Шляхом пахощів (так називали купці цей маршрут) ціна прянощів зростала в сотні разів, і продавали їх мало не на вагу золота.

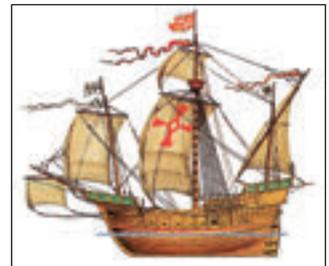
золото і срібло. У Західній Європі його не вистачало з двох причин: там немає значних покладів дорогоцінних металів, а жага східних товарів висмоктувала з Європи золота і срібла більше, ніж його надходило. Водночас уяву європейців приголомшували розповіді мандрівників, котрі побували в країнах Сходу. «Золота, скажу вам, у них дуже багато, і не вивозять його звідти... Сказати по правді, палац там великий і вкритий чистим золотом... Ще скажу вам, що підлога в покоях — а її там багато, — вкрита чистим золотом у два пальці завтовшки; і все в палаці — і зали, і вікна — оздоблено золотими прикрасами», — писав венеціанський купець Марко Поло, який побував у країнах Сходу в XIII ст. Прочитавши або почувши такі розповіді, європейські шукачі пригод не роздумували, де шукати бажані золото і срібло.

У XVI ст. пошуки золота стали головною причиною, яка штовхала європейців у небезпечні експедиції до казкових країн Сходу.

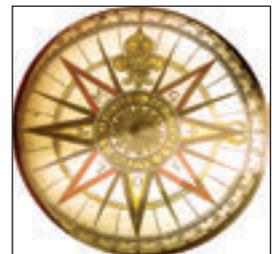
Передумовами Великих географічних відкриттів були важливі вдосконалення, досягнуті на той час у мореплаванні та військовій справі, а саме:

1. Португальці в XV ст. створили швидкий і легкий вітрильник для далеких подорожей — каравелу. Вона мала три щогли з прямими і скісними вітрилами та могла рухатися за будь-якого вітру, досягаючи швидкості 22 км за годину.

2. Було поліпшено компас і морські карти. Компас з'явився у Європі ще наприкінці XII ст., він мав вигляд магнітної стрілки, яку клали на шматок дерева, що плавав у посудині з водою. Магнітну стрілку скріпили з котушкою і настромили на стрижень, що надало їй схожості із сучасним морським компасом. У XIV ст. з'явилися перші морські компасні карти — портолани, які досить точно відображали відомі європейцям землі й моря та на які було нанесено компасну сітку.

Каравела

Компас XV ст.

Астролябія

Аркебуза

3. Європейські мореплавці почали використовувати винайдену арабами астролябію для визначення місцеположення корабля у відкритому морі за зірками.

4. Велике значення мало і вдосконалення вогнепальної зброї: було винайдено ручні її різновиди — аркебузи, пістолети, мушкети.

Також важливою передумовою стало формування в Європі могутніх централізованих держав, які б могли спорядити великі морські експедиції для пошуку дорогоцінних металів. Крім того, зміцнення королівської влади залишило «без роботи» велику кількість рицарів, які вміли лише воювати. Саме їхній воєнний досвід, жага до багатства і пригод стали рушієм для відкриттів і завоювань. Не проти була і Католицька церква розширити свою владу на нові країни і нових вірян.

Нові шляхи до країн Сходу першими почали шукати Португалія та Іспанія.

2. Відкриття португальців

Вдале географічне розташування, оволодіння арабською географією та математикою, морською справою сприяли перетворенню Португалії в XV ст. на морську державу. Початок географічних відкриттів португальців пов'язаний із

Енріке Мореплавець

Бартоломеу Діаш

діяльністю принца **Енріке Мореплавця**, талановитого організатора морських експедицій, у яких брали участь не лише дворяни, а й купецтво. Шлях до бажаних берегів Індії вони намагалися знайти, пропливши вздовж західного узбережжя Африки та обігнувши її південний край. Одночасно португальці, починаючи із 40-х рр. XV ст., регулярно споряджали експедиції до Західної Африки за невольниками, слоновою кісткою, золотим піском, прянощами. На карті Африки з'явилися назви «Перцевий Берег», «Берег Слонової Кістки», «Золотий Берег», «Невольничий Берег». Із нових земель до португальської скарбниці надходили величезні прибутки.

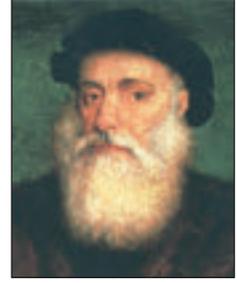
У 1486 р. мореплавець **Бартоломеу Діаш** (1450–1500) зумів досягти, пливучи вздовж західного узбережжя Африки, її південного краю і вийти до Індійського океану, але був змушений повернути назад під загрозою бунту моряків. Південний край Африки назвали мисом Доброї

Експедиції португальців

Надії — надії на те, що наступні мореплавці зможуть дістатися Індії.

Експедицію, яка знайшла морський шлях до Індії, очолив 28-річний португалець **Васко да Гама** (1469–1524). Улітку 1497 р. він із чотирма кораблями вирушив із Лісабона. Пропливши вздовж західного узбережжя Африки та обминувши мис Доброї Надії, Васко да Гама дістався Мозамбіку. Там, побачивши арабські кораблі, навантажені золотом, сріблом, перлинами та прянощами, він збагнув, які багатства може знайти в Індії. Незважаючи на опір арабів, він знайшов провідника до берегів Індії.

Васко да Гама

20 травня 1498 р. португальські кораблі увійшли до індійського порту Калікут. Васко да Гама наказав членам експедиції скуповувати прянощі. Наприкінці року, завантаживши кораблі та отримавши листа від раджі до короля Португалії, Васко да Гама вирушив додому.

*Прибуття
В. да Гама
до Калікута*

Розгляньте малюнок. Складіть за ним розповідь про прибуття В. да Гама в Індію.

Майже рік тривало повернення до Португалії. Васко да Гама був прийнятий португальським королем Мануелем із великими почестями й дістав титул «адмірала індійських вод».

Значення експедиції Васко да Гама полягало в тому, що вона відкрила європейцям морський шлях до Індії вздовж західного узбережжя Африки. Водночас це відкриття заклало підмурок португальської колоніальної імперії. Завдяки своїй перевазі у військовій силі та морській техніці португальці витіснили арабів з Індійського океану. Великих територій португальці зазвичай не захоплювали, а створювали на узбережжі численні, добре укріплені факторії. Звідти вони нападали на сусідні території, примушуючи місцевих вождів і володарів сплачувати їм данину прянощами. Поступово португальці розширювали сферу свого впливу і у 1521 р. досягли найбільшого успіху — їхні факторії з'явилися на Молуккських островах.

! **Факторія** — торговельна контора і поселення, організовані купцями в колоніальній країні, місцевості.

Торгівлю прянощами було оголошено монополією (винятковим правом) португальського короля. Купці, які привозили цей товар до Лісабона, отримували 800% прибутку. Для збереження високих цін король дозволяв завозити лише 5–6 кораблів прянощів на рік.

Педрю Кабрал

Захопивши контроль над східним шляхом до Індії, португальці намагалися знайти і західний шлях. Вже після відкриття Америки Колумбом ескадра під керівництвом **Педрю Кабрала** відкрила в 1500 р. Бразилію та оголосила її власністю португальського короля. Ось так невелика країна Португалія створила велику колоніальну імперію, населення якої в XV ст. становило близько 1 млн осіб.

- !** **Колонія** — залежна територія, що перебуває під владою іншої держави або метрополії.
- !** **Колоніальна імперія** — держава, яка захопила певні території і включила їх до свого складу як колонії.

3. Христофор Колумб та його плавання до Америки

Першим дістатися Індії західним шляхом спробував іспанський мандрівник **Христофор Колумб** (Крістобаль Колон; 1451–1506).

Постать в історії

*Христофор
Колумб*

Колумб народився в Італії. Вже з 14 років брав участь у морських подорожах до Англії та вздовж узбережжя Африки. Колумб захопився поглядами італійця Паоло Тосканеллі, який вважав Землю кулею, а західний шлях із Європи до Сходу — найкоротшим. Тосканеллі склав карту світу, на якій Азія була позначена на західному узбережжі Атлантичного океану. За його розрахунками, шлях до Китаю та Індії через Атлантику був набагато коротшим, ніж навколо Африки. Проте Тосканеллі помилився у визначенні розмірів Землі та, відповідно, відстані від Європи до Азії. Згодом казали, що це була велика помилка, яка привела до великого відкриття.

Карта й розрахунки Тосканеллі переконали Х. Колумба в можливості досягти Індії, рухаючись на захід. Завдяки мандрівці мореплавця було відкрито нову частину світу, яку спочатку називали «Вест-Індією» (Західною Індією). Назву «Америка» відкритий Колумбом материк дістав за ім'ям мандрівника **Амеріго Веспуччі**, який, дослідивши відкриті землі, заявив, що це не Азія, а «Новий Світ». Відтоді ці землі стали позначати на картах як «Землі Амеріго», а з часом просто «Америка».

Спираючись на дослідження Тосканеллі, Колумб вирішив спробувати досягти берегів Індії, пливучи через Атлантичний океан. Рада португальських уче-

них, розглянувши пропозицію Колумба, визнала її нереальною. Колумб був у розпачі. Він поїхав до Іспанії, де запропонував свій проект королю Фернандо і королеві Ізабелль. Після відвоювання в арабів Гранади 1492 р., яким завершився період **Рекоґісти** (ісп. *reconquista* — відвоювання) та арабської присутності на Піренейському півострові, Іспанія прагнула слави й могутності.

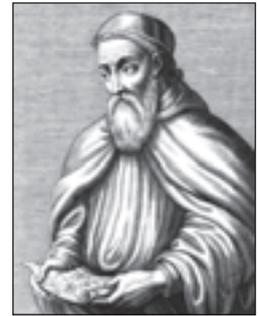
Королева Ізабелла пристала на пропозицію Колумба. Зважившись на організацію цієї експедиції, вона, звісно, ризикувала, але її успішне завершення могло принести чимало зисків для Іспанії. У разі тріумфу Х. Колумб мав стати віце-королем відкритих земель, отримати звання адмірала й десяту частину з товарів, придбаних або знайдених на відкритих землях.

З серпня 1492 р. експедиція Колумба у складі трьох каравел — «Санта-Марія», «Пінта» і «Нінья» — із залогою в 90 душ вийшла в море. Експедиція тривала понад два місяці. Матроси не витримували труднощів і вимагали повернення додому. Нарешті, через 69 днів, вони побачили землю. На березі невеличкого острова було встановлено іспанський прапор і проголошено його володінням іспанського короля під назвою острів Святого Спасителя — Сан-Сальвадор. Саме цей день, **12 жовтня 1492 р., вважається датою відкриття Америки**. Продовживши подорож, Колумб відкрив острови Кубу та Гаїті й повернувся до Іспанії. Там він тріумфально повідомив королю про відкриті на заході землі, які вважав Індією, але золота майже не привіз. Королівський двір був розчарований.

Як віце-король нових земель, Колумб здійснив ще чотири подорожі, під час яких було відкрито Малі Антильські острови, острови Пуерто-Рико, Ямаїку, Тринідад та інші, досліджено узбережжя Центральної Америки. До кінця життя Колумб вважав, що відкрив землі «Західної Індії». Проте в цих мандрівках він так і не знайшов родовищ золота і срібла. При королівському дворі зростало невдоволення Колумбом: прибутки від його експедицій ледь покривали витрати. Після смерті

Подорожі Колумба

Америґо Веспуччі

Фернандо та Ізабелль

захисниці Колумба королеви Ізабелли його позбавили всіх звань, майно за борги розпродали, а сам він 1506 р. помер, забутий усіма.

Колумб ступає на землю Нового Світу

Розгляньте малюнок. Складіть за ним розповідь про відкриття Нового Світу.

Робота з історичними джерелами

Із листа Х. Колумба до короля і королеви Іспанії 18 жовтня 1498 р.

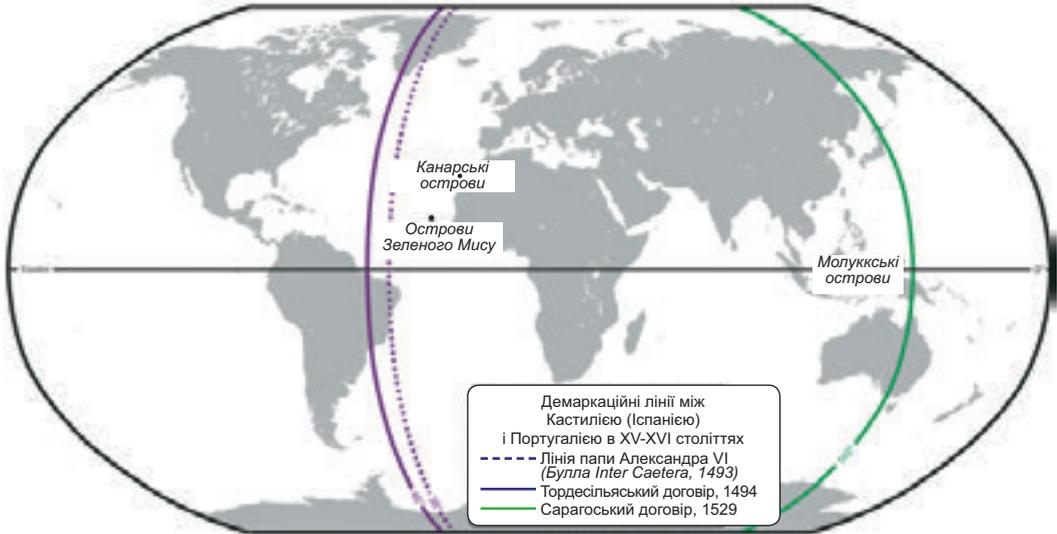
«Звідси можна... відправляти всіх рабів, яких можна буде продати, і барвникове дерево. Якщо відомості, що їх я маю, правильні, то... можна продати 4000 рабів... У Кастилії, Португалії, Арагоні, Італії, Сицилії... дуже великий попит на рабів, і я вважаю, що вони надходять у недостатній кількості з Гвінеї. А раби з цих земель, якщо їх привезуть [у згадані країни], коштуватимуть утричі дорожче за гвінейських... А платня за перевезення [рабів] надходитиме з перших грошей, отриманих від продажу рабів. І нехай навіть помирають раби в дорозі — адже не всім їм загрожує така доля...».

● Поміркуйте:

1. Як наведене висловлювання характеризує Христофора Колумба?
2. Чим були зумовлені такі його пропозиції?

Відкриття Колумба призвели до загострення суперництва між Іспанією та Португалією за право володіти новими землями. Для врегулювання суперечок, за посередництва Папи Римського Александра VI, обидві держави уклали в місті Тордесільясі в 1494 р. угоду, за якою було проведено межу від полюса до полюса приблизно за 30-градусним меридіаном, на захід від островів Зеленого Мису. Всі відкриті землі та води на захід від меридіана ставали іспанськими, на схід — португальськими. Проте це розмежування було зроблено лише в Західній півкулі. Згодом нове зіткнення суперників сталося на Молуккських островах. Тоді у 1529 р. в Сарагосі було укладено нову угоду про поділ у Східній півкулі

за 17-градусним меридіаном на схід від Молуккських островів. Так **відбувся перший в історії колоніальний поділ світу.**

Поділ світу між Португалією та Іспанією (картосхема)

► Які відкриття здійснив Х. Колумб?

4. Перша навколосвітня подорож експедиції Ф. Магеллана та її значення

Після смерті Колумба учасники його експедицій продовжили дослідження відкритих земель. У 1513 р. іспанська експедиція на чолі з **Васко Нуньєсом де Бальбоа** вперше перетнула Панамський перешийок, шукаючи фантастичну «країну Золота» — Ельдорадо. Перед мандрівниками відкрився Тихий океан. Проте вони не знали справжніх його розмірів і назвали океан Південним морем. Після цього відкриття в іспанців відродилася ідея знайти західний шлях до Індії.

Першим, хто знайшов західний шлях до Індії та здійснив першу в історії навколосвітню подорож, став португалець **Фернандо Магеллан** (1480–1521).

Постать в історії

Магеллан більшу частину свого життя провів у морських експедиціях, перебуваючи на службі в португальського короля. Декілька разів він здійснював мандрівки до Молуккських островів і, мабуть, уже тоді почав замислюватися над тим, що шлях від Америки до островів повинен бути коротшим.

Васко Нуньєс де Бальбоа

Фернандо Магеллан